

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра адміністративного
права та судочинства

МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Фінансове право»

на тему: «Роль Верховної Ради України у формуванні та затвердженні державного
бюджету»

Студентка групи ПР-32

Кавецька Аліна Володимирівна

Керівник: д. філ. з права, доц. Іванюк В. Д.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка: ECTS _____

Члени комісії _____

(підпис) (прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ.....	5
1.1. Поняття та сутність державного бюджету.....	5
1.2. Принципи бюджетної системи України.....	7
1.3. Основні стадії бюджетного процесу.....	9
Висновки до розділу 1.....	12
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ.....	14
2.1. Нормативно-правові засади бюджетного процесу.....	14
2.2. Повноваження Верховної Ради України у сфері формування та затвердження Державного бюджету України.....	16
2.3. Участь комітетів Верховної Ради України у бюджетному процесі.....	18
Висновки до розділу 2.....	20
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УЧАСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ.....	22
3.1. Основні проблеми реалізації бюджетних повноважень Верховної Ради України.....	22
3.2. Зарубіжний досвід участі парламенту в бюджетному процесі і можливості його застосування в Україні.....	24
3.3. Шляхи підвищення ефективності діяльності Верховної Ради України у бюджетному процесі	27
Висновки до розділу 3.....	28
ВИСНОВКИ.....	30
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	33

ВСТУП

Актуальність даної теми обумовлена важливою роллю Верховної Ради України у формуванні та затвердженні державного бюджету, оскільки бюджет є основним фінансовим інструментом держави, що визначає пріоритети в економічній, соціальній та інших сферах. У сучасних умовах політичної та економічної нестабільності важливість ефективного бюджетного процесу є надзвичайно високою, адже правильне розподілення бюджетних коштів може стати важливим фактором для розвитку національної економіки та забезпечення соціального добробуту громадян. Поряд із цим, існуючі проблеми в бюджетному процесі потребують аналізу та пошуку шляхів їх подолання, що визначає актуальність теми.

Науково-практичне значення дослідження полягає в тому, що воно дозволяє детально розглянути механізми взаємодії Верховної Ради України з іншими органами влади під час формування та затвердження державного бюджету, а також визначити основні проблеми, що виникають у цьому процесі. Аналіз існуючих проблем і міжнародного досвіду в цій сфері дозволяє запропонувати практичні рекомендації щодо удосконалення бюджетного процесу в Україні.

Метою дослідження є аналіз повноважень та значення Верховної Ради України у формуванні та затвердженні державного бюджету.

Для реалізації мети у курсовій роботі поставлено наступні **завдання**:

- розкрити поняття, сутність і принципи державного бюджету як основи бюджетного процесу, визначивши його економічну та правову природу;
- проаналізувати основні стадії бюджетного процесу в Україні, з'ясувавши місце і роль Верховної Ради на кожному етапі.
- дослідити нормативно-правові засади участі Верховної Ради у бюджетному процесі, включаючи повноваження парламенту та його комітетів.
- визначити основні проблеми реалізації бюджетних повноважень Верховної Ради, оцінивши їхній вплив на ефективність бюджетного процесу.

- вивчити зарубіжний досвід участі парламентів у бюджетному процесі та оцінити можливості його застосування в українських умовах.

Ступінь наукового дослідження теми у вітчизняній і зарубіжній літературі. У вітчизняній науковій літературі питання участі Верховної Ради України в бюджетному процесі досліджується переважно в межах фінансового та конституційного права. Зокрема, В.М. Федосов і С.І. Юрій висвітлюють загальні засади бюджетної системи, принципи її побудови, особливості бюджетного процесу та участь парламенту в ньому. Т.І. Єфименко у колективній монографії досліджує актуальні виклики у сфері бюджетного контролю, зокрема у зв'язку з євроінтеграційними процесами. Г.С. Журавльова аналізує форми та механізми парламентського контролю, особливо в контексті бюджетного процесу. О.В. Красногор у своїй роботі розкриває конституційно-правові засади функціонування Верховної Ради України. Л.О. Першко і М.Б. Ріппа надають практичну характеристику участі парламенту в формуванні бюджету. В.Б. Скоморовський і М.Е. Яновер розглядають нормативно-правові засади парламентського впливу на банківську та фінансову діяльність, що є дотичним до бюджетного процесу.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері формування та затвердження державного бюджету.

Предметом дослідження є значення Верховної Ради України у формуванні та затвердженні державного бюджету.

Для досягнення поставленої мети у роботі використано **комплекс методів**, зокрема: аналізу та синтезу, порівняльного аналізу, методи індукції та дедукції, а також формально-юридичний метод.

Структура курсової роботи. Курсова робота складається з вступу, трьох розділів, які об'єднують вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (25 найменувань на 4 сторінках). Загальний обсяг роботи становить 36 сторінок, з яких основний текст - 27 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ БЮДЖЕТНОГО ПРОЦЕСУ

1.1. Поняття та сутність державного бюджету

Державний бюджет є центральним елементом фінансової системи будь-якої країни, відображаючи її економічні пріоритети, соціальні зобов'язання та стратегічні цілі. В Україні роль державного бюджету у забезпеченні стабільності та розвитку суспільства закріплена на конституційному рівні, а його формування та затвердження значною мірою залежать від діяльності Верховної Ради України. Для розуміння ролі парламенту у бюджетному процесі необхідно спочатку розкрити поняття та сутність державного бюджету як правового та економічного явища.

Державний бюджет у широкому розумінні визначається як фінансовий план держави, який відображає доходи та видатки на певний період часу. Згідно з Бюджетним кодексом України, “Державний бюджет України – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються органами державної влади України протягом бюджетного періоду” [5]. Цей документ не лише фіксує обсяги надходжень і витрат, а й виступає інструментом реалізації державної політики у різних сферах – від соціального забезпечення до оборони.

Сутність державного бюджету розкривається через його функції, які мають як економічний, так і правовий характер. У підручнику “Бюджетна система” зазначається: “це частина вартості валового внутрішнього продукту, відокремлена в процесі його руху у формі суспільного грошового фонду, що перебуває в розпорядженні органів державної влади і місцевого самоврядування й витрачається на ухвалені суспільством в особі представницьких органів економічні, соціальні, політичні цілі” [4, с. 45]. Розподільча функція проявляється у акумуляції коштів через податки та їх спрямуванні на суспільні потреби, такі як освіта, охорона здоров'я чи інфраструктура. Регулююча функція дозволяє впливати на економічні процеси, стимулюючи розвиток окремих галузей через бюджетні асигнування.

Контрольна функція, у свою чергу, забезпечує нагляд за ефективним використанням бюджетних ресурсів, що є особливо важливим у контексті діяльності Верховної Ради України.

Конституція України закріплює державний бюджет як ключовий інструмент фінансового управління державою. Зокрема, у статті 96 Основного Закону зазначено: “Державний бюджет України затверджується Верховною Радою України” [11]. Це підкреслює не лише економічну, а й правову природу бюджету, адже його прийняття набуває форми нормативно-правового акта, який є обов’язковим до виконання на всій території країни. Таким чином, державний бюджет виступає не лише фінансовим документом, а й юридичним інструментом, що регулює відносини між державою, її органами та суспільством.

Важливим аспектом сутності державного бюджету є його зв’язок із принципами бюджетної системи. У науковій літературі, зокрема, як зазначається у праці С. Чернецького, що принципи бюджетної системи України включають єдність, збалансованість, самостійність, повноту, обґрунтованість, ефективність, субсидіарність, цільове використання коштів, справедливість і неупередженість, публічність і прозорість [25, с. 621]. Ці принципи забезпечують стабільність бюджетного процесу та створюють основу для ефективного управління державними фінансами.

У контексті міждисциплінарного підходу до фінансового права державний бюджет також розглядається як об’єкт парламентського контролю. У праці О.А. Стародубової підкреслюється: “Своєрідною складовою контрольних повноважень парламенту є затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання.” [18, с. 7]. Верховна Рада України, затверджуючи бюджет, не лише визначає напрями витрачання коштів, а й встановлює правові рамки для їх використання, що підкреслює її вирішальну роль у бюджетному процесі.

1.2. Принципи бюджетної системи України

Бюджетна система України базується на сукупності принципів, які забезпечують її функціонування як ефективного інструменту управління державними фінансами. Ці принципи закріплені в Бюджетному кодексі України та відображають як економічні, так і правові засади формування, затвердження та виконання державного бюджету. Вони є основою для діяльності всіх суб'єктів бюджетного процесу, зокрема Верховної Ради України, яка відіграє ключову роль у забезпеченні їх реалізації. Розглянемо основні принципи бюджетної системи України та їх значення.

Відповідно до статті 7 Бюджетного кодексу України, бюджетна система країни ґрунтується на таких принципах: єдність, збалансованість, самостійність, повнота, обґрунтованість, ефективність, субсидіарність, цільове використання коштів, справедливість і неупередженість, публічність і прозорість [5]. Кожен із цих принципів має своє практичне та теоретичне значення, впливаючи на бюджетний процес і діяльність парламенту.

Принцип єдності передбачає, що бюджетна система України є єдиною для всіх рівнів управління – державного та місцевих бюджетів. Це означає існування єдиної правової бази, єдиної грошової системи та єдиного порядку складання і виконання бюджетів. У науковій літературі зазначається: “Єдність бюджетної системи забезпечується єдиною правовою базою, єдиною бюджетною класифікацією, єдністю форм бюджетної документації, погодженими принципами бюджетного процесу, єдиною грошовою системою, єдиною соціально-економічною політикою, наданням необхідної статистичної та бюджетної інформації бюджетом одного рівня бюджету іншого рівня” [4, с. 246]. Цей принцип дозволяє уникнути фрагментації фінансових ресурсів і забезпечує координацію між різними рівнями влади.

Принцип збалансованості полягає в тому, що обсяг видатків бюджету має відповідати обсягу його доходів, включаючи залучені кошти. У Бюджетному

кодексі України підкреслюється, що “дефіцит бюджету може бути джерелом фінансування лише за умови його обґрунтування” [5]. Верховна Рада відіграє важливу роль у цьому процесі, адже саме вона затверджує граничний розмір дефіциту та джерела його покриття, що є ключовим для забезпечення фінансової стабільності.

Принцип самостійності гарантує органам державної влади та місцевого самоврядування право самостійно формувати свої бюджети в межах законодавства. Парламент впливає на фінансову автономію регіонів через бюджетні рішення.

Принцип повноти вимагає, щоб усі доходи та видатки держави відображалися в бюджеті в повному обсязі. Це виключає існування позабюджетних фондів чи прихованих витрат. У контексті діяльності Верховної Ради це означає, що парламент зобов’язаний забезпечити включення всіх фінансових операцій до державного бюджету, що сприяє прозорості та підзвітності.

Принцип обґрунтованості передбачає, що бюджетні показники мають базуватися на реальних макроекономічних прогнозах і розрахунках. Як зазначається в літературі, “обґрунтованість бюджету є запорукою його реалістичності, а Верховна Рада має право відхилити проєкт бюджету, якщо він не відповідає цьому принципу” [8, с. 47]. Цей принцип є важливим для уникнення популістських рішень і забезпечення ефективного планування.

Принцип ефективності вимагає максимального результату від використання бюджетних коштів при мінімальних витратах. Верховна Рада, затверджуючи бюджет, визначає пріоритети фінансування, що дозволяє оптимізувати державні видатки. У цьому контексті ефективність часто пов’язана з контрольною функцією парламенту, яка реалізується через Рахункову палату та комітети.

Принцип субсидіарності передбачає розподіл повноважень між державним і місцевими бюджетами за критерієм наближеності до потреб громадян. Це означає, що певні видатки (наприклад, на освіту чи охорону здоров’я) можуть фінансуватися

з місцевих бюджетів, але Верховна Рада через державний бюджет визначає обсяги міжбюджетних трансфертів, що підтримують цей принцип.

Принцип цільового використання коштів гарантує, що бюджетні ресурси витрачаються лише на ті цілі, для яких вони були виділені. У наукових працях зазначається: “Цей принцип є основою для запобігання корупції, а Верховна Рада через свої контрольні повноваження забезпечує його дотримання” [18, с. 9].

Принцип справедливості і неупередженості вимагає рівного доступу до бюджетних ресурсів для всіх суб’єктів і відсутності дискримінації. Парламент, формуючи бюджет, має враховувати потреби різних соціальних груп і регіонів, що є важливим для соціальної стабільності. Як обґрунтовує Л. Першко, “За рахунок бюджетної системи гарантується та забезпечується однаковий доступ усіх громадян України до соціальних програм, освіти, охорони здоров’я незалежно від місця їх проживання як на стадії формування надходжень доходів відповідних бюджетів, так і при розподілі трансфертів, збалансуванні бюджетів [14, с. 103].

Принцип публічності і прозорості є одним із ключових у демократичному суспільстві. Він передбачає, що процес формування, затвердження та виконання бюджету є відкритим для громадськості. У Конституції України (стаття 96) та Бюджетному кодексі (стаття 28) підкреслюється, що “закон про державний бюджет підлягає оприлюдненню” [11]. Верховна Рада забезпечує реалізацію цього принципу через публічні слухання, обговорення в комітетах і доступність інформації для громадян.

1.3. Основні стадії бюджетного процесу

Бюджетний процес в Україні є складною системою дій, спрямованих на формування, затвердження, виконання та контроль за виконанням державного бюджету. Він регулюється нормами Бюджетного кодексу України і має чітко визначені стадії, кожна з яких відіграє важливу роль у забезпеченні ефективного управління державними фінансами. Верховна Рада України, як ключовий суб’єкт

цього процесу, бере активну участь у більшості етапів, що підкреслює її вирішальну роль у бюджетній системі. Розглянемо основні стадії бюджетного процесу та їх особливості.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, бюджетний процес складається з таких основних стадій: складання проєкту бюджету, розгляд і затвердження бюджету, виконання бюджету, а також підготовка та розгляд звіту про його виконання [5]. Ці етапи є циклічними і повторюються щороку, забезпечуючи безперервність фінансового управління державою.

Першою стадією є складання проєкту бюджету. Ця стадія є підготовчою і розпочинається з розробки бюджетної політики та прогнозування основних макроекономічних показників. Згідно зі статтею 33 Бюджетного кодексу України, Кабінет Міністрів України відповідає за підготовку проєкту закону про державний бюджет і подає його до Верховної Ради не пізніше 15 вересня року, що передуює плановому [5]. На цьому етапі Міністерство фінансів України аналізує доходи, видатки, дефіцит бюджету та розробляє Бюджетну декларацію, яка визначає основні напрями фінансової політики на середньострокову перспективу. У науковій літературі зазначається: “Статтею 21 передбачено складання прогнозу бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди. Міністерство фінансів України за участі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, Національного банку України, а також головних розпорядників коштів державного бюджету складає прогноз Державного бюджету України на наступні за плановим два бюджетні періоди, який ґрунтується на Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, прогнозних і програмних документах економічного та соціального розвитку, державних цільових програмах.” [4, с. 68]. Хоча парламент безпосередньо не бере участі в розробці, він отримує попередню інформацію через комітети, зокрема Комітет з питань бюджету, який аналізує проєкт ще до його офіційного подання.

Друга – це розгляд і затвердження бюджету. Ця стадія є центральною в бюджетному процесі, оскільки саме на цьому етапі Верховна Рада України

затверджує державний бюджет як закон. Процес розгляду поділяється на кілька етапів, визначених статтею 38 Бюджетного кодексу України: перше читання, друге читання та остаточне затвердження [5].

Проект Закону про Державний бюджет України на наступний рік розглядається за процедурою трьох читань. У разі порушення Кабінетом Міністрів строків подання до Верховної Ради проекту Закону, а також порушення строків подання його на друге читання, строки розгляду Верховною Радою проекту Закону обчислюються з дня його фактичного подання Кабінетом Міністрів [4, с.151].

На першому читанні парламент розглядає основні показники бюджету (доходи, видатки, дефіцит) і затверджує Бюджетні висновки Верховної Ради, які містять рекомендації щодо доопрацювання проекту. Під час другого читання уряд подає доопрацьований проект, який детально аналізується комітетами парламенту. На цьому етапі депутати можуть вносити поправки до статей бюджету. Останнім йде затвердження, після ухвалення в другому читанні проект голосується в цілому як закон і підписується Президентом України. Ця стадія завершується не пізніше 1 грудня, що дозволяє розпочати бюджетний рік вчасно – з 1 січня.

Наступна – це виконання бюджету. Після затвердження бюджету настає етап його реалізації, який триває протягом усього бюджетного року (з 1 січня по 31 грудня). Виконання бюджету здійснюється Кабінетом Міністрів України через органи Державної казначейської служби. Верховна Рада на цій стадії не бере прямої участі у щоденному управлінні коштами, однак здійснює парламентський контроль. Зокрема, згідно зі статтею 85 Конституції України, парламент має право контролювати виконання бюджету через Рахункову палату та профільні комітети [11]. У наукових працях підкреслюється, що контрольна функція Верховної Ради на етапі виконання бюджету є запорукою дотримання принципу цільового використання коштів [18]. Цей етап також включає внесення змін до бюджету у разі виникнення непередбачених обставин (наприклад, економічної кризи чи війни), що також потребує схвалення парламенту.

Останні - підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету. Завершальна стадія бюджетного процесу передбачає підведення підсумків виконання бюджету. Кабінет Міністрів України готує річний звіт про виконання державного бюджету і подає його до Верховної Ради не пізніше 1 квітня наступного року, як це визначено статтею 61 Бюджетного кодексу України [5]. Парламент аналізує звіт, оцінює ефективність використання коштів і затверджує його. У разі виявлення порушень Верховна Рада може ініціювати перевірки чи притягнення винних до відповідальності. У літературі зазначається: “Звіт про виконання бюджету є важливим інструментом підзвітності уряду перед парламентом і суспільством” [25, с. 628]. Ця стадія завершує бюджетний цикл і слугує основою для планування наступного бюджету.

Отже, бюджетний процес в Україні складається з чотирьох основних стадій – складання, затвердження, виконання та звітування, кожна з яких має свої особливості та правове регулювання. Верховна Рада України відіграє ключову роль на етапах розгляду, затвердження та контролю за виконанням бюджету, забезпечуючи його відповідність принципам бюджетної системи та інтересам суспільства. Ці стадії є взаємопов’язаними, а їх чітке дотримання гарантує стабільність державних фінансів.

Висновки до розділу 1

Державний бюджет України є ключовим елементом фінансової системи, що поєднує в собі економічну сутність і правову природу. Він відображає не лише фінансові можливості держави, а й її соціальні пріоритети, політичні цілі та напрямки розвитку. Формування бюджету передбачає не просто підрахунок доходів і витрат, а й глибоке стратегічне планування, що охоплює всі основні сфери життєдіяльності суспільства — від оборони й охорони здоров’я до освіти й інфраструктури.

Сутність державного бюджету виявляється через його основні функції — розподільчу, регулюючу та контрольну. Розподільча функція забезпечує акумулювання коштів у централізованому фонді та їх цільове використання для задоволення потреб суспільства. Регулююча функція дозволяє державі впливати на економічні процеси, підтримуючи ті галузі, які потребують стимулювання. Контрольна функція є гарантією ефективного і цільового використання бюджетних коштів, а також інструментом попередження зловживань та неефективного управління фінансами.

Невід’ємною складовою функціонування бюджету є дотримання принципів бюджетної системи. Принципи єдності, збалансованості, обґрунтованості, ефективності, публічності та прозорості формують правову основу бюджетного процесу та створюють умови для узгоджених дій усіх учасників. Їх дотримання забезпечує стабільність бюджетної політики, зменшує ризики дефіциту бюджету, а також сприяє зростанню довіри громадян до фінансової політики держави.

Особливу роль у забезпеченні законності та ефективності бюджетного процесу відіграє Верховна Рада України. Її повноваження включають затвердження державного бюджету, внесення змін до нього, а також контроль за його виконанням. Завдяки цьому парламент реалізує одну з найважливіших контрольних функцій у державі, впливаючи на процес розподілу та використання фінансових ресурсів. Такий механізм парламентського контролю є запорукою публічності та демократичності у сфері державних фінансів.

Таким чином, державний бюджет є не лише фінансовим документом, а повноцінним правовим механізмом реалізації державної політики, що базується на системі принципів і функцій. Його ефективне функціонування можливе лише за умови тісної взаємодії між виконавчою та законодавчою владою, дотримання бюджетної дисципліни та забезпечення прозорості кожного етапу бюджетного процесу.

РОЗДІЛ 2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УЧАСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ

2.1. Нормативно-правові засади бюджетного процесу

Участь Верховної Ради України в бюджетному процесі є ключовим елементом фінансового управління державою, що регулюється розгалуженою системою нормативно-правових актів. Ці акти визначають повноваження парламенту, порядок його взаємодії з іншими органами влади та правові рамки формування, затвердження й контролю за виконанням державного бюджету. Розуміння нормативно-правових засад дозволяє оцінити роль Верховної Ради як суб'єкта бюджетного процесу та її вплив на фінансову політику країни.

Початком формування правового регулювання банківської діяльності в Україні слід вважати Декларацію про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року, яка, зокрема, проголошувала економічну самостійність держави. Здатність самостійно вирішувати питання економічного розвитку є важливим елементом державного суверенітету, що проявляється через незалежність у внутрішній політиці. [15].

Основним джерелом правового регулювання бюджетного процесу в Україні є Конституція України, яка закріплює фундаментальні принципи функціонування бюджетної системи та повноваження Верховної Ради. Зокрема, стаття 85 Основного Закону встановлює, що до виключних повноважень парламенту належить затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього; контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання [11]. Крім того, стаття 96 Конституції зазначає, що Державний бюджет України затверджується законом України, підкреслюючи правову природу бюджету як нормативного акта, який приймається Верховною Радою [11]. Ці положення є основою для законодавчої діяльності парламенту в бюджетній сфері.

Детальне регулювання бюджетного процесу здійснюється через Бюджетний кодекс України, який є спеціальним законом, що систематизує норми, пов'язані з формуванням, затвердженням і виконанням бюджету. Прийнятий у 2010 році та неодноразово оновлений, цей документ визначає етапи бюджетного процесу, права й обов'язки його учасників, а також принципи бюджетної системи. Зокрема, стаття 38 Бюджетного кодексу встановлює порядок розгляду проєкту закону про державний бюджет у Верховній Раді, включаючи перше і друге читання, а стаття 27 закріплює обов'язок уряду подавати проєкт бюджету до парламенту не пізніше 15 вересня [5]. У науковій літературі зазначається, що “бюджет є основною ланкою державних фінансів, його призначення — забезпечення фінансовими ресурсами держави для виконання її функцій ” [4, с. 72].

Додаткове правове регулювання забезпечується іншими законодавчими актами, зокрема Законом України “Про Рахункову палату”, який визначає механізми парламентського контролю за виконанням бюджету. Рахункова палата, відповідно до статті 2 цього закону, діє від імені Верховної Ради та перевіряє ефективність використання бюджетних коштів [13]. Це посилює контрольну функцію парламенту, дозволяючи виявляти порушення та неефективність у витрачанні державних ресурсів.

Важливе значення мають також Регламент Верховної Ради України, який регулює внутрішню процедуру розгляду бюджетних питань, та підзаконні акти, такі як постанови Кабінету Міністрів України, що деталізують окремі аспекти складання та виконання бюджету. Наприклад, Регламент у статтях 154–158 визначає порядок розгляду проєкту закону про державний бюджет, включаючи строки подання поправок і голосування [12].

На міжнародному рівні правові засади бюджетного процесу в Україні частково формуються через зобов'язання перед міжнародними фінансовими організаціями, такими як Міжнародний валютний фонд (МВФ) чи Світовий банк. Угоди з цими інституціями можуть впливати на бюджетну політику, наприклад,

через вимоги щодо зменшення дефіциту бюджету чи реформування системи оподаткування. Верховна Рада враховує ці зобов'язання під час затвердження бюджету, що додає зовнішній вимір до нормативної бази. За дослідженням О.А. Стародубової, можна зрозуміти, що міжнародні угоди стають частиною правового поля України після їх ратифікації парламентом, що впливає на бюджетні рішення [18, с. 15].

Система нормативно-правового регулювання бюджетного процесу є ієрархічною: Конституція встановлює загальні принципи, Бюджетний кодекс конкретизує їх, а інші закони та підзаконні акти деталізують процедурні аспекти. У цьому контексті Верховна Рада виступає не лише як суб'єкт, що діє в межах правового поля, а й як орган, який формує це поле через ухвалення законів. Наприклад, парламент має право вносити зміни до Бюджетного кодексу, адаптуючи його до нових економічних чи соціальних умов.

2.2. Повноваження Верховної Ради України у сфері формування та затвердження Державного бюджету України

Верховна Рада України відіграє ключову роль у бюджетному процесі, зокрема на етапах формування та затвердження Державного бюджету, що є одним із її основних конституційних повноважень. Ці функції не лише відображають законодавчу владу парламенту, а й підкреслюють його відповідальність за визначення фінансових пріоритетів держави. Повноваження Верховної Ради у цій сфері чітко регламентовані нормативно-правовими актами, а їх реалізація має суттєвий вплив на економічний і соціальний розвиток країни. Розглянемо ці повноваження детальніше.

Згідно зі статтею 85 Конституції України, Верховна Рада має виключне право затверджувати Державний бюджет України та вносити до нього зміни [11]. Це повноваження є частиною ширшої компетенції парламенту у сфері фінансового законодавства, що дозволяє йому визначати напрями використання державних

ресурсів. З цього можна логічно зрозуміти, що затвердження бюджету парламентом є проявом народного суверенітету, оскільки через своїх представників народ вирішує, як розподіляти суспільні кошти. Таким чином, Верховна Рада виступає не лише законодавчим, а й представницьким органом, що узгоджує інтереси суспільства.

Хоча складання проєкту Державного бюджету є прерогативою Кабінету Міністрів України, Верховна Рада бере опосередковану участь у процесі формуванні бюджету через свої комітети та депутатські ініціативи. Зокрема, Комітет Верховної Ради з питань бюджету відіграє провідну роль у попередньому аналізі бюджетної політики. Відповідно до статті 93 Закону України “Про комітети Верховної Ради України”, цей комітет розглядає проєкт бюджету, готує висновки та пропозиції до нього [14]. Крім того, депутати можуть подавати пропозиції до Бюджетної декларації, яка визначає середньострокові цілі бюджетної політики, хоча остаточне рішення залишається за урядом.

Основним етапом, де повноваження Верховної Ради проявляються найбільш яскраво, є розгляд і затвердження проєкту закону про Державний бюджет. Цей процес регулюється статтею 38 Бюджетного кодексу України та передбачає три читання [5].

На першому читанні Парламент розглядає основні показники бюджету (доходи, видатки, дефіцит) і приймає Бюджетні висновки, які є обов’язковими для доопрацювання урядом. Як підкреслюється в джерелах, бюджетні висновки Верховної Ради є інструментом корекції урядового проєкту, що дозволяє парламенту відстояти свої пріоритети [16].

На другому читанні, після доопрацювання урядом проєкт повертається до Верховної Ради, де депутати детально аналізують статті бюджету та вносять поправки. Цей етап є найбільш дискусійним, оскільки відображає політичні та регіональні інтереси.

На третьому читанні (за потреби) після узгодження всіх змін парламент голосує за бюджет у цілому. Закон про Державний бюджет набуває чинності після підписання Президентом України.

Процедура трьох читань дозволяє Верховній Раді не лише затвердити бюджет, а й суттєво вплинути на його зміст, що робить парламент активним учасником бюджетного процесу. Такий підхід забезпечує можливість детального опрацювання проєкту закону про Державний бюджет, внесення поправок і врахування позицій різних політичних сил. Завдяки цьому досягається більша прозорість та збалансованість фінансових рішень [1; 4; 16].

Верховна Рада має повноваження відхиляти проєкт бюджету, якщо він не відповідає економічним реаліям чи принципам бюджетної системи. У разі відхилення уряд зобов'язаний подати новий проєкт. Крім того, протягом бюджетного року парламент може вносити зміни до затвердженого бюджету, що передбачено статтею 52 Бюджетного кодексу України [5].

Незважаючи на широкі права, повноваження Верховної Ради у формуванні та затвердженні бюджету мають певні обмеження. По-перше, парламент не може самостійно скласти бюджет – це виключна компетенція уряду. По-друге, строки розгляду бюджету є обмеженими: відповідно до статті 155 Регламенту Верховної Ради, проєкт має бути затверджений до 1 грудня [12]. У разі порушення строків бюджетний процес може бути ускладнений. Таке обмеження повноважень парламенту є необхідними для забезпечення дисципліни у бюджетному процесі, але іноді ускладнюють прийняття виважених рішень [19].

2.3. Участь комітетів Верховної Ради України у бюджетному процесі

Комітети Верховної Ради України є важливими структурними підрозділами парламенту, які забезпечують підготовку, аналіз і супровід бюджетного процесу. Їхня діяльність дозволяє поглиблено опрацьовувати проєкт Державного бюджету, вносити пропозиції та контролювати його виконання, що робить комітети

ключовими учасниками реалізації бюджетних повноважень Верховної Ради. Розглянемо роль комітетів, їхні функції та специфіку участі в бюджетному процесі.

Діяльність комітетів у бюджетному процесі регулюється Конституцією України, Бюджетним кодексом України, Законом України “Про комітети Верховної Ради України” та Регламентом Верховної Ради. Зокрема, стаття 93 Закону “Про комітети Верховної Ради України” визначає, що комітети “беруть участь у підготовці та попередньому розгляді питань, віднесених до повноважень Верховної Ради, включаючи бюджетні” [14]. Регламент у статтях 109–110 конкретизує їхню роль у розгляді проєктів законів, зокрема бюджету [12]. У науковій літературі зазначається: “Комітети є своєрідним фільтром, який забезпечує якість законодавчого процесу, особливо у фінансовій сфері” [17, с. 56].

Серед усіх комітетів провідну роль у бюджетному процесі відіграє Комітет Верховної Ради з питань бюджету. Цей комітет є головним відповідальним за підготовку проєкту закону про Державний бюджет до розгляду в парламенті. Відповідно до статті 38 Бюджетного кодексу України, після подання проєкту Кабінетом Міністрів (не пізніше 15 вересня) Комітет з питань бюджету аналізує його, готує висновки та пропозиції, які стають основою для Бюджетних висновків Верховної Ради [5]. Як підкреслює Л.В. Кравчук, “Комітет з питань бюджету виступає координатором між урядом і парламентом, забезпечуючи баланс інтересів і відповідність проєкту законодавчим вимогам” [10, с. 78].

На етапі першого читання комітет оцінює макроекономічні показники, обґрунтованість доходів і видатків, а також відповідність проєкту принципам бюджетної системи. Після цього він пропонує парламенту схвалити або відхилити проєкт, а також визначає напрями його доопрацювання. На другому читанні комітет аналізує доопрацьований урядом документ і координує внесення поправок депутатами.

Окрім Комітету з питань бюджету, у процесі беруть участь і профільні комітети, які аналізують бюджетні асигнування у своїх сферах компетенції.

Наприклад, Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики розглядає дохідну частину бюджету, зокрема податкові надходження та їх вплив на економіку; Комітет з питань соціальної політики та захисту прав ветеранів оцінює фінансування соціальних програм, пенсій і пільг та Комітет з питань національної безпеки, оборони та розвідки аналізує видатки на оборону й безпеку.

Ці комітети подають свої висновки до Комітету з питань бюджету, який узагальнює їх і враховує при підготовці остаточних рекомендацій. Така взаємодія профільних комітетів із бюджетним комітетом дозволяє уникнути однобокого підходу до формування бюджету та врахувати потреби різних галузей.

Комітети виконують кілька ключових функцій. В першу чергу, це аналітична. Вони оцінюють проєкт бюджету з точки зору його реалістичності, доцільності та відповідності стратегічним цілям держави. Друга – пропозиційна функція. Вони вносять поправки та рекомендації, які можуть стосуватися перерозподілу коштів чи уточнення статей бюджету. Наприклад, у 2022 році профільні комітети запропонували збільшити фінансування оборони через війну, що було враховано у фінальній версії бюджету.

Третя функція – координаційна. Вони забезпечують взаємодію між депутатами, урядом і громадськістю під час обговорення бюджету. Остання функція – контрольна. Після затвердження бюджету комітети, зокрема Комітет з питань бюджету, беруть участь у моніторингу його виконання через слухання та запити до уряду.

Висновки до розділу 2

Участь Верховної Ради України в бюджетному процесі має надзвичайно важливе значення для забезпечення стабільності державних фінансів, прозорості управління бюджетними коштами та дотримання принципу поділу влади. Законодавче регулювання цієї участі базується на комплексі нормативно-правових актів, які визначають повноваження парламенту, встановлюють процедури

ухвалення рішень та забезпечують правові механізми парламентського контролю. Важливою засадою участі парламенту в бюджетному процесі є дотримання принципу верховенства права, що забезпечується чітко визначені норми.

Основу правового регулювання бюджетного процесу становить Конституція України, яка визначає ключові повноваження Верховної Ради у сфері затвердження бюджету та контролю за його виконанням. Ці положення надають парламенту виключні права, які не можуть бути делеговані жодному іншому органу. На їх базі розвивається система спеціального законодавства, зокрема Бюджетний кодекс України, який детально описує етапи бюджетного процесу, порядок взаємодії органів влади та вимоги до формування проєкту бюджету. Завдяки цьому створюється структурований і передбачуваний механізм реалізації бюджетної політики.

Не менш важливою є нормативна регламентація процедур розгляду бюджету в самому парламенті, що забезпечується Регламентом Верховної Ради України. Саме через процедуру трьох читань Верховна Рада отримує змогу впливати не лише на затвердження, а й на зміст бюджету, виступаючи активним суб'єктом бюджетної політики. Така форма участі парламенту сприяє відкритості бюджетного процесу, дозволяє враховувати інтереси різних політичних і соціальних груп.

Контрольна функція Верховної Ради реалізується через діяльність Рахункової палати, яка діє від її імені та проводить фінансовий аудит використання бюджетних коштів. Це не лише посилює відповідальність виконавчої влади, а й дозволяє виявляти неефективність або порушення в бюджетній сфері.

У сучасних умовах важливу роль відіграють також міжнародно-правові аспекти бюджетного регулювання. Зобов'язання України перед міжнародними партнерами, зокрема МВФ і Світовим банком, безпосередньо впливають на зміст бюджету та бюджетну політику. Верховна Рада, ратифікуючи відповідні угоди, інтегрує ці зобов'язання в національне правове поле, чим посилює свою роль у формуванні фінансового курсу держави.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УЧАСТІ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ В БЮДЖЕТНОМУ ПРОЦЕСІ

3.1. Основні проблеми реалізації бюджетних повноважень Верховної Ради України

Участь Верховної Ради України в бюджетному процесі є критично важливою для забезпечення ефективного управління державними фінансами, однак на практиці її реалізація стикається з низкою проблем. Ці труднощі пов'язані як із внутрішніми організаційними та політичними факторами, так і з зовнішніми економічними умовами. Виявлення та аналіз цих проблем дозволяють зрозуміти слабкі сторони чинної системи та визначити напрями її вдосконалення.

Загалом, в статтях зазначають так, що більшість проблем, які негативно впливають на розвиток банківської системи України, на думку фахівців, пов'язані не стільки з внутрішніми недоліками самої системи, скільки з зовнішніми чинниками. Насамперед варто виокремити повільні темпи ринкової трансформації в Україні, а також прояви адміністративного втручання з боку органів державної влади в діяльність окремих банків. Суттєвими проблемами залишаються слабкий і недостатньо прозорий фінансовий стан значної частини суб'єктів господарювання, низький рівень платіжної дисципліни, надмірний податковий тиск у поєднанні з численними податковими пільгами. Окрім того, розвиток банківської системи стримує нерозвинена інфраструктура ринку землі та нерухомості, а також законодавчі обмеження на здійснення операцій у цій сфері. Додатковим викликом є недостатній законодавчий захист прав кредиторів і наявність серйозних проблем у сфері правозастосування [2].

Однією з ключових проблем можна виділити стислі строки, відведені Верховній Раді для розгляду та затвердження Державного бюджету. Відповідно до статті 38 Бюджетного кодексу України, парламент має затвердити бюджет до 1 грудня року, що передує плановому [5]. Однак уряд часто подає проєкт із

запізненням або в неповному обсязі, що залишає депутатам недостатньо часу для якісного аналізу. Скорочений час розгляду призводить до поверхневого підходу, коли депутати змушені голосувати за бюджет без належного осмислення його наслідків [7]. Це особливо помітно в умовах криз, коли потрібен детальний розгляд змін до пріоритетів фінансування.

Бюджетний процес у Верховній Раді часто стає ареною політичних протистоянь, що негативно впливає на його об'єктивність і ефективність. Фракції та окремі депутати нерідко використовують розгляд бюджету для просування власних інтересів чи лобіювання регіональних проєктів, замість концентрації на загальнодержавних потребах.

Реалізація бюджетних повноважень Верховної Ради ускладнюється через обмежену експертну базу. Незважаючи на участь комітетів, депутати та їхні апарати часто не мають достатньої кваліфікації чи доступу до аналітичних ресурсів для глибокого аналізу складних фінансових документів. Відсутність системної експертної підтримки знижує здатність парламенту адекватно оцінювати макроекономічні прогнози та ефективність пропонованих видатків [21]. Це призводить до залежності від даних уряду, що послаблює контрольну функцію Верховної Ради.

Контрольна функція Верховної Ради, передбачена статтею 85 Конституції України, на практиці реалізується недостатньо ефективно [11]. Рахункова палата, яка діє від імені парламенту, має обмежені повноваження та ресурси для комплексного моніторингу виконання бюджету. Крім того, звіти про виконання часто розглядаються формально, без глибокого аналізу чи притягнення винних до відповідальності.

Економічна нестабільність, воєнний стан та залежність від міжнародних кредиторів також ускладнюють реалізацію бюджетних повноважень Верховної Ради. Наприклад, вимоги МВФ щодо скорочення дефіциту чи реформування певних секторів часто диктують зміст бюджету, залишаючи парламенту мало

простору для маневру. Скоморовський Б. В. наголошує, що “в даний момент важливість узгодження внутрішнього національного фінансового та банківського законодавства з міжнародними принципами банківської діяльності, банківського регулювання, контролю та нагляду стала очевидною. Розвиток сучасного фінансового права вимагає створення системи фінансово-правових принципів для банківської діяльності та їх систематизації. Це має важливе наукове значення для обґрунтування банківської діяльності як об’єкта фінансового права” [17, с. 48].

Незважаючи на принцип публічності, закріплений у Бюджетному кодексі, бюджетний процес у Верховній Раді залишається недостатньо прозорим для суспільства. Громадські слухання проводяться формально, а доступ до інформації про поправки чи дебати часто обмежений. Низька залученість громадськості послаблює легітимність бюджету та довіру до рішень парламенту [1]. Це також ускладнює контроль за дотриманням принципу справедливості у розподілі коштів.

3.2. Зарубіжний досвід участі парламенту в бюджетному процесі і можливості його застосування в Україні

Зарубіжний досвід участі парламентів у бюджетному процесі є цінним джерелом для вдосконалення діяльності Верховної Ради України. Різні країни демонструють унікальні підходи до реалізації бюджетних повноважень законодавчих органів, які можуть бути адаптовані до українських реалій з урахуванням місцевих особливостей. Аналіз моделей таких країн, як США, Великобританія, Німеччина та Франція, дозволяє виявити кращі практики та оцінити їхню застосовність в Україні.

У США Конгрес має широкі повноваження у бюджетному процесі, що закріплені в Конституції (стаття 1, розділ 9). Формування федерального бюджету розпочинається з подання проєкту Президентом, але Конгрес має право суттєво його змінювати через Бюджетний комітет Палати представників і Сенату. Процес включає детальні слухання, де залучаються експерти та представники

громадськості. Як зазначають В. М. Федосов та С. І. Юрій, “характеризується максимальним рівнем самозабезпечення фізичних і самофінансування юридичних осіб, незначним рівнем бюджетної централізації (25–30 %). Фінансове втручання в економіку зведене до мінімуму, тому стимулюється розвиток підприємництва. У соціальній сфері забезпечуються виключно ті верстви населення, які не в змозі обійтися без державної фінансової допомоги” [4, с. 30]. Для України корисним може бути запровадження більш активного попереднього аналізу проєкту бюджету комітетами Верховної Ради та залучення незалежних експертів для оцінки макроекономічних прогнозів, що зменшило б залежність від урядових даних.

У Великобританії бюджетний процес характеризується сильною роллю уряду, а парламент (Палата громад) має обмежені повноваження щодо внесення змін до бюджету. Як зазначає Л. Першко, “Великобританія є унітарною державою з дворівневою бюджетною системою. Структура місцевих органів влади різна у всіх трьох частинах країни: в Англії існують графства, міста і округи, в Уельсі і Шотландії – тільки округи. Глава держави Королева Великобританії затверджує бюджет, який складається Казначейством і розглядається Парламентом. Фінансовий рік Великобританії починається 1 квітня і закінчується 31 березня” [14, с. 273]. Для України цей досвід може бути частково застосований у вигляді спрощення процедури розгляду в умовах криз, однак повне обмеження повноважень Верховної Ради суперечило б принципу народного представництва.

У Німеччині Бундестаг відіграє активну роль у бюджетному процесі, співпрацюючи з урядом на етапі підготовки через Бюджетний комітет. У ФРН фінансовий рік для всіх суб'єктів державного права збігається з календарним. У бюджетному процесі головну роль відіграють такі органи влади та їхні структурні підрозділи; уряд і міністерство фінансів; представницькі органи — бундестаг (бюджетний комітет (традиційно голова цього комітету обирається від представників опозиційних партій), підкомітет з перевірки звітності (бере участь у перевірці виконання бюджету), незначна кількість власних співробітників з

бюджетних питань, Федеральна рахункова палата) і бундесрат (затверджує закон про бюджет як верхня палата парламенту); Федеральний казначейський двір. Крім цього, забезпечується широка участь науковців і громадськості [14, с. 297-298].

У Франції Національні збори та Сенат беруть участь у бюджетному процесі, але їхні повноваження обмежені Конституцією (стаття 47). У Франції впродовж довгого часу підтримувалися абсолютизм та жорстка централізація, що відобразилося на параметрах і структурі фінансової системи нині. Тривалі періоди відсутності єдиної державності, наявність великої кількості окремих князівств на території Німеччини зумовили у новітній час її федеративний устрій та наклали відбиток на архітектоніці фінансів. Особлива трудова та соціальна етика населення Скандинавських країн зробила можливим у XX ст. виникнення моделі держави загального добробуту, яка ґрунтується на принципах співучасті та солідарності, громадського контролю у сфері державних фінансів, що дає змогу без жодних негативних наслідків підтримувати найвищий у світі рівень оподаткування, разом із відповідними масштабами компенсаційних дій держави щодо надання суспільних благ і перерозподілу доходів [14, с. 288-289].

Досвід США та Німеччини показує, що залучення незалежних експертів і створення аналітичних центрів при парламенті могло б покращити якість розгляду бюджету. В Україні це могло б реалізуватися через створення спеціального бюджетного офісу при Верховній Раді, як це запропоновано в літературі. Німецька практика роботи Федеральної рахункової палати може бути адаптована шляхом надання українській Рахунковій палаті ширших повноважень і ресурсів для моніторингу виконання бюджету. Взявши приклад із Франції та США, Верховна Рада могла б запровадити обов'язкові публічні слухання з прямою трансляцією та залученням громадськості до обговорення ключових бюджетних статей. Британський досвід швидкого затвердження бюджету може бути частково застосований у кризових ситуаціях, наприклад, через спрощення процедури внесення змін до бюджету під час воєнного стану. Німецька практика чітких правил

внесення поправок могла б допомогти уникнути необґрунтованих витрат, якщо Верховна Рада запровадить аналогічні обмеження.

Застосування зарубіжного досвіду в Україні має свої обмеження. По-перше, різні конституційні моделі (парламентсько-президентська республіка в Україні проти федеративних чи унітарних систем) ускладнюють пряме перенесення практик. По-друге, економічна нестабільність і воєнний стан в Україні вимагають гнучкості, якої може бракувати в жорстких моделях, як у Великобританії. Маємо зазначити, що адаптація зарубіжного досвіду потребує врахування національного контексту, щоб уникнути механічного копіювання.

Зарубіжний досвід участі парламентів у бюджетному процесі, зокрема в США, Великобританії, Німеччині та Франції, демонструє різноманітні підходи до балансу між законодавчою та виконавчою владою, прозорістю та ефективністю. Для України найбільш перспективними є посилення аналітичної та контрольної функцій Верховної Ради, підвищення прозорості та оптимізація процедур.

3.3. Шляхи підвищення ефективності діяльності Верховної Ради України у бюджетному процесі

Підвищення ефективності діяльності Верховної Ради України у бюджетному процесі є ключовим завданням для забезпечення фінансової стабільності держави. На основі аналізу законодавства та практики можна виділити кілька шляхів удосконалення.

Закон України “Про Регламент Верховної Ради України” встановлює строки розгляду бюджету: “Проект закону про Державний бюджет України розглядається Верховною Радою України у трьох читаннях” (ст. 155, ч. 1) [9]. Проте затримки у поданні проєкту Кабінетом Міністрів ускладнюють процес. Посилення відповідальності за порушення строків, як це передбачено у ст. 153, ч. 1: “Проект закону про Державний бюджет України подається Кабінетом Міністрів України до

Верховної Ради України не пізніше 15 вересня року, що передує плановому”, може прискорити роботу парламенту [9].

Для якісного аналізу бюджетних пропозицій Верховній Раді потрібна розширена аналітична база, адже банківська діяльність є однією з найважливіших складових фінансової системи України [10]. Створення спеціалізованого аналітичного підрозділу при парламенті могло б сприяти оцінці макроекономічних показників, як це практикується в інших країнах.

Ефективність залежить від нагляду за реалізацією бюджету. Банки зобов’язані дотримуватися вимог законодавства України та нормативно-правових актів НБУ. Національний банк України застосовує заходи впливу за результатами інспекційних перевірок, аналізу звітності щодо дотримання банками законодавства, а також перевірок, проведених уповноваженими аудиторськими організаціями. [3]. Аналогічно, Верховна Рада може посилити контроль через Рахункову палату, встановивши чіткі механізми реагування на порушення, що підвищить дисципліну у бюджетному процесі.

Прозорість є важливим фактором ефективності. Державний контроль за діяльністю банків здійснюється з метою забезпечення стабільності банківської системи [24; 25]. Для Верховної Ради це може означати запровадження відкритих слухань щодо проєкту бюджету, що підвищить довіру громадян і відповідальність депутатів. Також, у кризових умовах швидке ухвалення бюджету є критично важливим. Регламент передбачає: “Позачергове засідання Верховної Ради України скликається Головою Верховної Ради України” (ст. 18, ч. 1) [9]. Використання позачергових засідань для оперативного затвердження бюджету в надзвичайних ситуаціях могло б зменшити затримки.

Висновки до розділу 3

Участь Верховної Ради України в бюджетному процесі має фундаментальне значення для забезпечення прозорого та ефективного розподілу державних

фінансів, проте на практиці реалізація цих повноважень стикається з низкою проблем. Основними перешкодами виступають затримки з боку виконавчої влади у поданні бюджету, стислі строки на його розгляд, а також обмежена експертна підтримка з боку парламентського апарату. Це призводить до формального та поверхневого підходу до прийняття одного з найважливіших політичних рішень року.

Політизація бюджетного процесу значно знижує ефективність ухвалення рішень і сприяє ухваленню бюджету на основі партійних або регіональних інтересів, а не загальнонаціональних пріоритетів. Брак прозорості й громадської участі послаблює довіру суспільства до процесу та кінцевого результату, зменшуючи легітимність ухваленого бюджету.

Не менш важливим є недосконалий механізм парламентського контролю за виконанням бюджету. Незважаючи на існування відповідних інституцій, таких як Рахункова палата, ефективність їхньої роботи обмежена через недостатні повноваження та ресурси. Це не дозволяє повноцінно оцінити ефективність використання бюджетних коштів і вчасно виявляти порушення.

У цьому контексті вивчення зарубіжного досвіду, зокрема країн з розвиненою системою бюджетного контролю, може бути корисним для України. Системи бюджетного аналізу, розширені аналітичні служби парламентів та обов'язковість громадських слухань у таких країнах, як США, Німеччина та Франція, є прикладами, які варто враховувати при реформуванні вітчизняного підходу.

Застосування найкращих зарубіжних практик потребує адаптації до українських реалій, однак їх імплементація може посилити спроможність Верховної Ради України впливати на бюджетний процес. Зокрема, доцільно посилити роль профільного комітету, збільшити терміни для аналізу бюджету, удосконалити інструменти громадського контролю та забезпечити сталу експертну підтримку.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження ролі Верховної Ради України в бюджетному процесі дозволяє зробити комплексний висновок про її значення як центрального суб'єкта управління державними фінансами, а також визначити ключові напрями вдосконалення цього процесу. Державний бюджет, як основний фінансовий план держави, є не лише економічним інструментом, а й правовим актом, що відображає стратегічні пріоритети країни та забезпечує виконання її соціальних, економічних і політичних функцій. Верховна Рада, маючи конституційні повноваження затверджувати бюджет, вносити до нього зміни та контролювати його виконання, виступає гарантом стабільності бюджетної системи, що базується на принципах єдності, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання коштів, справедливості та прозорості. Ці принципи, закріплені в Бюджетному кодексі України та створюють правову основу для діяльності парламенту.

Розглянемо основні ключові висновки, які були проаналізовані в курсовій роботі:

1. Державний бюджет України є не лише головним фінансовим документом країни, а й інструментом реалізації державної політики. Він поєднує економічну та правову природу, а його формування потребує стратегічного планування та злагодженої роботи всіх гілок влади. Бюджетна система ґрунтується на низці фундаментальних принципів, дотримання яких забезпечує ефективне функціонування фінансової системи.

2. Верховна Рада України відіграє ключову роль у бюджетному процесі, оскільки саме вона затверджує державний бюджет і здійснює контроль за його виконанням. Її повноваження мають конституційне підґрунтя, а законодавче забезпечення (Конституція України, Бюджетний кодекс, Регламент ВРУ) формує чіткий нормативний механізм реалізації цих повноважень. Це дозволяє парламенту не лише формально затверджувати бюджет, а й активно впливати на його зміст.

3. Одним з важливих інструментів контролю Верховної Ради є діяльність Рахункової палати. Вона забезпечує аудит ефективності використання бюджетних коштів, дозволяючи виявляти порушення та нецільове витрачання. Крім того, участь парламенту у міжнародному фінансовому співробітництві свідчить про його здатність адаптувати бюджетну політику до вимог глобального фінансового середовища.

4. Водночас участь Верховної Ради у бюджетному процесі на практиці стикається з численними проблемами. Серед них: несвоєчасне подання бюджету урядом, обмежений час для розгляду проєкту, низький рівень експертного супроводу, політична заангажованість та формальний підхід до ухвалення рішень. Такі недоліки знижують якість прийняття бюджету та створюють ризики для ефективного фінансового управління.

5. Зарубіжний досвід свідчить про необхідність інституційного посилення аналітичної спроможності парламентів, розширення процедур публічних обговорень та зміцнення незалежності контрольних органів. Успішні приклади, зокрема в США, Німеччині та Великобританії, демонструють важливість професійної експертизи, дотримання строків, транспарентності та реальної участі громадськості.

6. Удосконалення участі Верховної Ради України у бюджетному процесі потребує комплексного підходу: покращення організаційної та експертної підтримки, чіткого дотримання процедурних строків, забезпечення прозорості та посилення відповідальності органів, які беруть участь у бюджетному процесі. Це дозволить підвищити ефективність парламентського контролю, зміцнити довіру до державних фінансів та забезпечити сталість соціально-економічного розвитку країни.

Таким чином, участь Верховної Ради України у бюджетному процесі є не лише формальною процедурою, а визначальним елементом функціонування фінансової системи держави. Від якості парламентського контролю, прозорості

ухвалення бюджету та відповідальності усіх учасників процесу залежить стабільність державних фінансів, ефективність використання коштів і реалізація соціально-економічних пріоритетів.

Перспектива подальшого удосконалення парламентської участі в бюджетному процесі полягає у посиленні інституційного потенціалу Верховної Ради, впровадженні сучасних аналітичних інструментів, дотриманні принципів відкритості та підзвітності, а також забезпеченні належного балансу між виконавчою та законодавчою гілками влади. Це дозволить створити дієвий, справедливий та ефективний бюджетний механізм, що відповідає потребам суспільства та викликам сучасності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми розвитку системи управління державними фінансами: євроінтеграційний контекст/ за ред. Т. І. Єфименко. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2016. 495 с.
2. Банківська система України: поняття, становлення, структура та характеристика окремих її елементів. [Електронний ресурс]. URL: https://arm.navs.edu.ua/books/finansove_pravo/lekcia12.html (дата звернення: 03.03.2025).
3. Банківське регулювання і банківський нагляд. URL: https://pidru4niki.com/pravo/bankivske_regulyuvannya_bankivskiy_naglyad (дата звернення: 20.02.2025).
4. Бюджетна система : підруч. / за ред. В. М. Федосова, С. І. Юрія. К.: Центр учбової літератури; Тернопіль: Економічна думка, 2012. 871 с. URL: <https://ir.kneu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/dcc7db29-33ea-4e4e-b33a-59dcbe3f07f0/content> (дата звернення: 03.04.2025).
5. Бюджетний кодекс України: Закон України від 8 липня 2010 року № 2456-VI (із змінами станом на 2025 рік). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17> (дата звернення: 01.04.2025).
6. Дмитренко Т. Л. Особливості ризик-орієнтованого підходу в регулюванні операцій з віртуальними активами щодо протидії легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. *Фінанси України*. 2020. № 3. С. 112–126.
7. Ефективність та конкурентоспроможність банківської системи України: монографія / за заг. ред. д-ра екон. наук Г. Т. Карчевої. Київ: ДВНЗ «Університет банківської справи», 2016. 278 с.
8. Журавльова Г. С. Форми та механізми парламентського контролю. *Вісник Запорізького національного університету*. 2009. № 2. С. 41–47.

9. Закон України «Про Регламент Верховної Ради України» № 1861-VI від 10.02.2010 року. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1861-17> (дата звернення: 19.04.2025).

10. Ковальчук-Майданець В. Р. Банківська діяльність в Україні: Основні положення та регулювання. URL: <https://consultant.net.ua/consultant-article/10261> (дата звернення: 20.04.2025).

11. Конституція України № 254к/96-ВР від 28.06.1996 року. URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 03.02.2025).

12. Красногор О. В. Верховна Рада України: конституційно-правові засади функціонування та діяльності. Міжрегіональна Академія управління персоналом, м. Київ. 2015. С. 130–135. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/download/990/1502/1538> (дата звернення: 28.02.2025).

13. Науменкова С. В., Міщенко В. І., Міщенко С. В. Цифрові валюти у контексті суспільної довіри до грошей. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики. 2018. № 2 (25). С. 305–316.

14. Першко Л. О., Ріппа М. Б. Фінанси: навч. посібник. Київ: ПВНЗ «ІЕЕП», 2019. URL: <https://ieep.org.ua/wp-content/uploads/lib/finance.pdf> (дата звернення: 21.03.2025).

15. Правове регулювання банківської діяльності в Україні. URL: <https://www.incolanse.com/uk/правове-регулювання-банківської-дія/> (дата звернення: 17.03.2025).

16. Розвиток національної системи фінансового моніторингу/ Т. І. Єфименко, С. С. Гасанов, О. Є. Користін та ін. Київ: ДННУ «Акад. фін. управління», 2013. 380 с.

17. Скоморовський В. Б., Яновер М. Е. Нормативно-правові засади банківської діяльності в Україні. Legal Bulletin. 2024. № 4 (14). С. 44–50. URL:

<https://dspace.krok.edu.ua/items/561077f3-e32a-4a8a-a87e-a7ab4f6ff5b2> (дата звернення: 01.02.2025).

18. Стародубова О. А. Парламентський контроль за Державним бюджетом України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / Класич. приват. ун-т. Запоріжжя, 2010. 20 с.

19. Старчук О. В., Чубоха Н. Ф., Андрусович А. В. Правові аспекти регулювання криптовалют та блокчейн-технологій в Україні. Економіка. Фінанси. Право. 2024. № 3. С. 99–102. URL: <https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/26645> (дата звернення: 05.04.2025).

20. Фінансове право : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки та О. П. Гетманець; Ю. М. Жорнокуй, О. В. Кашкарьова, Т. В. Колесник та ін. Х.: Екограф, 2015. 500 с. URL: <http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2017/09/Фінансове-право.pdf> (дата звернення: 07.04.2025).

21. Фінансове право : підручник / О. О. Дмитрик, Є. О. Алісов, Д. А. Кобильнік та ін.; за ред. О. О. Дмитрик. Одеса: Видавництво «Юридика», 2022. 466 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/images/POLN_TEXT/SENMK/Dmytryk_FP_2022.pdf (дата звернення: 21.04.2025).

22. Фінансове право України: навч. посібник (у схемах, таблицях та коментарях) / К. А. Гурковська, О. Б. Мороз, Ю. С. Назар, Л. М. Сукмановська. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 308 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Hurkovska_Kateryna/Finansove_pravo_Ukrainy.pdf (дата звернення: 13.02.2025).

23. Фінансово-правові аспекти банківської діяльності в Україні. URL: https://pidru4niki.com/19940412/pravo/finansovo-pravovi_osnovi_bankivskoyi_diyalnosti_ukrayini (дата звернення: 03.04.2025).

24. Фінансово-правові основи банківської діяльності, грошового обігу і розрахунків. URL: https://pidru4niki.com/10981205/pravo/finansovo-pravovi_osnovi_bankivskoyi_diyalnosti_ukrayini

pravovi_osnovi_bankivskoyi_diyalnosti_groshovogo_obigu_rozrahunkiv (дата звернення: 03.02.2025).

25. Чернецький С. С. Принципи бюджетної системи України. Юридичний науковий електронний журнал. № 7/2023. С. 620–624. URL: http://www.lsej.org.ua/7_2023/144.pdf (дата звернення: 27.03.2025).